

M. O. Karttunen:

OPETTAJA JOHANNES HÄYHÄN MUISTELMIA

Johannes Häyhä (s. 17. 6. 1839, k. 23. 3. 1913) on tunnetuin kansan tapoja kuvaavista lukuisista kirjoitelmistaan, joita aikaan on luettu varsin paljon. Vanhin näistä ilmestyi jo 1856 Viipurissa ilmestyvässä Sanan-Lennätin nimisessä sanomalehdessä ja oli kirjoituksen nimenä "Selitys millä tavalla Naiminen Itä-Suomessa tapahtuu ynnä siinä tilaisuudessa käytettävät laulut". Samana vuonna se ilmestyi myös eripainoksena. On merkillepantavaa, että kirjoittaja oli silloin vasta 16-vuotias ja aloitti samana vuonna koulunkäyntinsä Viipurissa.

1890-luvulla hän julkaisi kokonaisen sarjan näitä kuvauksiaan, jotka ovat laaditut kertovaan, tarinoivaan muotoon. Ne ilmestyivät Kansanvalistusseuran julkaisuina, paitsi kinkereitä kuvaava osa, ja sarjan nimenä oli "Kuvaelmia Itä-Suomalaisen vanhoista tavoista". Hän kuvaili niissä joulun viettoa, maahanpaniaisia, kylänlukuja, talvitoimia, kesäaskareita ja naimistapoja. Kirjoittipä hän vielä näiden lisäksi useita vihkoja kertomuksia, joiden nimenä oli "Suottamuori sekä Maunosedän kertomuksia". V. 1911 ilmestyi vielä "Alkuperäisiä kertomuksia entisiltä ajoilta".

Johannes Häyhän kirjallisesta työstä on Sulo Haltsonen kirjoittanut Kotiseutu-lehteen 1939 "Johannes Häyhän satavuotismuisto" (Kotiseutu 1939, siv. 88—102). Tässä

kirjoituksessa Haltsonen Häyhän tyttären kuvausten perusteella kertoo myös hänen luonteestaan; miten hän oli vaatimaton, iloinen sekä leikkilinen, joka mielellään tarinoi. Työssään hän oli kärsivällinen ja järjestystä rakastava. Lapsia ja luontoa hän piti ystävinään. ”Toisinaan hän saattoi olla kiivas. Silloin hän jyrisi ja salamoï. Mutta se meni nopeasti ohi niinkuin sadekuuro kirkkaana kesäisenä päivänä. Isäni uskonnollisuus oli valoisaa turvallista luottamista Jumalan armoon.”

V. 1897 Häyhä jätti Suomen muinaismuistoyhdistykselle kuvauksen elämästään. Tämä on ollut myös Haltsonen käytettävänä hänen yllämainittua kirjoitusta laatiessaan. Tästä omaelämäkerrasta on säilynyt myös hänen lastenlapsillaan jäljennös, jonka perusteella allaoleva osa siitä julkaistaan. Se koskettelee Häyhän lapsuutta ja koulunkäyntiä sekä toimintaa opettajana. Opintien vaikeus, mutta toisaalta itä-suomalaisen kulttuuripiirin arvokkaiden edustajien apu maalaispojan vaatimattomassa koulunkäynnissä ovat arvokkaita kuvauksia tuon ajan kouluoloista.

Tultuaan eläkkeelle Häyhä siirtyi takaisin kotiseudulleen Rautjärvelle, jossa suoritti vielä pitkän elämäntyön pienen kotiseutunsa luottamusmiehenä.

Häyhä oli 1885 ostanut Rautjärven Häyhästä maatilaa 2500 markalla ja sitä hän viljeli elämänsä loppuun saakka. Hän oli Rautjärven kuntakokouksen esimiehenä 1890—92. Kansakoulun johtokunnassa, Rautjärven Oras-raittiusseuran esimiehenä ja monissa paikallisissa toimikunnissa hän lisäksi toimi varsinkin 1890-luvulla.

Johannes Häyhä oli kaksi kertaa naimisissa, ensin v:sta 1866 Anna Josefiina Keirion kanssa k. 1867 sekä v:sta 1868 Anna Häyhän kanssa k. 1932. Hänen lapsistaan tuli opettajia ja sama ammatti on viehättänyt hänen lapsenlapsiaan jopa lastenlastenlapsiakin.

KANSAKOULUNOPETTAJA
JOHANNES HAYHAN ELÄMAKERTA
KIRJOITETTU V. 1897

Minä olen syntynyt 17 p:nä kesäkuuta v. 1839 Häyhän kylässä, Rautjärven pitäjässä ja Viipurin läänissä. Isäni nimi oli Juhana. Hän oli vanhin poika kuudesta lapsesta, äitini talollisen tytär Maria Matintytär Pajari oli kotoisin saman pitäjän Miettälän Pajarista.

Silloin kun äitini tuli naimisiin, oli Häyhässä ollut vain kaksi taloa, joissa oli ollut perhettä viidettäkymmentä henkeä kumpaisessakin talossa. Elämä molemmissa taloissa oli ollut patriarkallinen. Sinä keväänä kun minä synnyin, erkani meidän talo kolmeksi eri taloksi. Isoisäni ollen vanhinta kantaa jäi poikineen ja veljineen asumaan vanhalle; nuoremman kannan perheet saivat siirtyä uudispaikoille. Nyt on Häyhässä 8 taloa.

Entiseen aikaan, Ruotsin vallan aikana oli Häyhä ollut rustitila eli rustholli, mutta Venäjän vallan tultua katosi sekä rusthollin nimi että sen oikeudetkin. Häyhän rusthollilla oli kaksi aputilaa, nim. Kiiskisen tila Miettälässä ja Majasaaren tila Lahdenkylässä. Rusthollin kartanon oli Ruotsin ja Venäjän välinen sota monta kertaa polttanut, se kun oli Viipurista Käkisalmeen menevää maantietä liki, mutta rauhan tultua rakennettiin se taas uudelleen ja elettiin niinkuin ennenkin. — Erään kerran kun sota oli loppunut, — kertoivat vanhat ihmiset — ja rakuna palasi kotiin aliupseerin arvonimellä, ei tämä, mielestään herrasmies, tahtonutkaan ryhtyä maatöihin, vaan tahtoi olla jouten, mutta ukot eivät hänen herruudestaan välittäneet, vaan pakoittivat hänet työhön. Tästä tuli eripuraisuus ja rakuna haki oikeuden kautta eron taloon. Kaksi viikkoa oli kestänyt talon jakoa, kun näet neljä aittaakin oli viljaa täynnä ja ne kaikki kapalla mitattiin. Tietävästi oli talossa muutaakin tavaraa, joka otti aikaa jakomiehiltä. Eräs aitan salvo oli ollut puolillaan suuria vaskirahoja, Ruotsin ploutuja.

Rustholli jaettiin seitsemään osaan, vanhimman kannan (minun esi-isäni perhe) perhe jäi entiselle paikalle asumaan, sitä seuraavan kannan perhe muutti Niemenmäelle, josta he veden puutteesta, kun sinne ei saanut kaivoa, muuttivat jonkun ajan kuluttua liki entistä taloa. Seuraavan

kannan perhe muutti Kiiskisen aputilalle, jossa niiden perilliset vieläkin elävät. Neljäs kanta muutti toiselle aputilalle Majasaarelle, mutta kun siellä oli autio tila, niin hän myi sen ja osti Rautjärven Mietttilästä tilan, jossa vielä nytkin on sen kansan perillisiä. Viides kanta osti tilan Kesselin kylästä Ruokolahden pitäjämästä ja kuudennen kannan perhe muutti asumaan Kurkijoen pitäjään, joista Häyhä on levinnyt Sortavalan ynnä muihin paikkoihin. Ja seitsemännen kannan ainoa mies rakuna sai torpantilan Sopensikko nimiselle maapaikalle, jossa hän oli elänyt yksinäistä elämää kuolemaansa asti. Hänen torppansa rauniot ovat vielä nytkin nähtävänä.

Siitä syystä, että Häyhän suku on tältä paikalta levinnyt ja muuttanut moneen paikkaan, kutsutaan vielä nytkin meidän kylää Vanhasijan Häyhä. — Viidennen kannan perillisistä, jotka muuttivat Ruokolahdelle, olen minä onnistunut saamaan muutamia tietoja. Niiden mukaan on eräs nuorukainen sidonta aikana (noin 1800 v. seuduilla) paennut yli Kyminvirran Ruotsin puolelle karkuun, kun pelkäsi joutuvansa rekryytiksi Venäjän sotaväkeen. V. 1811 kun Viipurin lääni yhdistettiin muuhun Suomeen, lähti heimolaisemme kulkemaan kotiinsa, mutta hän jäikin Tervajoen kylään Viipurin pitäjään kotivävyksi erääseen taloon. Hänestä on sitten paikkakunnalle Häyhän suku levinnyt. Hänen vanhin poikansa kuoli Kivennavan kirkkoherrana muuttonimellä Höijer. Eräs Tervajoen perillisistä oli pitänyt ravintolaliikettä Uuraassa liki Viipuria erään lahden rannalla, ja sitä lahtea kutsutaan vielä nytkin Häyhän lahdeksi. Tämän verran minä tiedän suvustani.

Minä kun olin vanhempieni ainoa lapsi, niin kohdeltiin minua erinomaisella hellyydellä ja varsinkin isoisäni piti minua silmäteränä. Kun muita lapsia ei ollut, niin minua lempi koko talon perhe, jota oli noin 15 henkeä. Minä olinkin nokkela poika oppimaan kaikkea muuta, vaan kirjan luku oli minusta vastenmielistä, mutta sananlaskuja, arvoituksia, satuja ja vanhoja runoja opin minä pian, mitä vaan kuulin. Muistan aivan hyvin, kun äitini monta kertaa huolissaan huokaili: "Mitä tästä poikaraukasta tulee, kun ei häntä saa oppimaan lukemaan." Tietysti pani äitini kaikki konstit liikkeelle saadakseen minut lukemaan, mutta turhaan. Minulla oli kaikkeen muuhun halu, vaan ei lukemiseen. Kirjat, varsinkin aapiskirja minua oikein pe-

lottivat. Sen, ynnä muut painotuotteet minä olisin suonut olevan missä tahansa, vaan ei minun näkyvissäni ja Frenckellin poikinensa minä olisin työntänyt mille työlle tahansa, vaan ei kirjoja "rännätämmään", jos minun valtani olisi ollut. Kun minun piti lukea, niin oli minulla nälkä, jano ja muut sen seitsemät tarpeet ja sentähden ei luvuista tahtonut tulla valmista mitään. Monasti minulle annettiin vitsaakin niin, että kintuista veri tiukkui, mutta se ei autanut. Vanhempani olivat jo epätoivossa, mutta isoisäni vaan sanoi: "Kyllä poika oppii lukemaan, jahka vaan aika joutuu."

Eräänä talvena, kun minä jo olin seitsemännellä vuodella, tuli meille toisen talon tyttären tytär yhtenä sunnuntai-iltana ja luki vähässä ajassa minun aapiskirjani läpi, vaikka hän oli vähän nuorempi minua. Tämä antoi aihetta vanhalle Mari-tädilleni moittia minua ja kiittämään tyttöä. Tätini mielipiteeseen yhtyivät kaikki sekä meidän perhe kuin myös ne naapurit, jotka silloin sattuiivat meillä olemaan. Ei kukaan puolustanut minua, vaan kaikki moittivat minua laiskaksi ja jos joksikin. Tämä koski minuun niin kovasti, että tillahdin itkemään.

Kylän rahvaan mentyä kotiinsa, otin minä käskemättä kirjan käteeni ja aloin synnytellä tavaamista. Kukaan ei ollut huomaavinaan tätä minun lukuintoani, enkä minä sitä varten lukenutkaan, että minua kiitettäisiin, vaan minä tahdoin todenperästä oppia lukemaan. Illallisen syötyä jatkoin minä lukuani ja seuraavana aamuna, kun äitini tulen liedestä puhalsi, nousin minä lukemaan. Tällä tavoin ahkeroituani opin minä vihdoin lukemaan niin, että jo kevät-puolella luin rentonaan mitä kirjaa hyvänsä. Muita kirjoja ei meillä ollutkaan talossa kuin aapinen, katekismus (Lasten paras tavara), virsikirja ja Huutavan ääni korvessa. Ne kirjat minä luin jo yli sinä keväänä. Naapurin talosta sain minä lainaksi "Taivaallisen yrttitarhan seura" nimisen kirjan, jonka minä pian luin. Kun tätini kuuli minun oppineen lukemaan, laittoi hän minulle luettavaksi kirjan "Lyhyt ja arvaamaton armonaika". Sitten sain minä kuulla Torsansalon kylässä olevan "Kristityn vaellus" nimisen kirjan ja noudin sen luettavakseni. Nyt alkoi jo meidän perhe pelätä minun tulevan heikkopäiseksi paljosta lukemisesta ja isoisäni alkoi jo peitellä minulta kirjoja, jotten saisi liian paljon lukea käskien samalla minun toimittamaan jotakin

muuta eikä vaan lukua. Ja niin sitä tehtiinkin. — Seuraavana talvena tuli meille käymään hurskas kirjiamies Repo Varis. Hänelle ilmoitti isoisänim inun olevan varman kirjjan lukijan, käskien minua lukemaan jotain kirjaa Variksen kuullen, joka lopuksi kysyi, josko minä ymmärsin mitä olin lukenut. — Tuo kysymys oli minusta jotain uutta. Minä en siihen asti ollenkaan tullut ajatelleeksi, että lukua piti ymmärtää, eikä kukaan ollut minua siitä huomauttanutkaan, joten minun täytyi vastata kieltävästi. Sitten selitti Varis. Hänelle ilmoitti isoisäni minun olevan varman käsittelemään luvun sisältöä. Tämä oli minusta hauskaa, kun opin ymmärtämään mitä luin. Se antoi kokonaan toisen tolan luvulleni. Sama mies lainasi minulle luettavaksi saarnakirjan ”Se taivaallinen valkeus pyhässä opissa ja elä-mässä”. Sitä luin minä suurella hartaudella ja innolla.

Kun minä kerran kesällä pääsin isoisäni kanssa kirkkoon ja kuulin siellä papin saarnaavan ja lukkarin veisaavan, niin pätkähti minulle päähän ruveta saarnamieheksi. Kotiin tultuani ilmoitin minä aikomukseni naapurin Juhalle, joka oli puolenkymmentä vuotta minua vanhempi ja osasi muutamia virsiä laulaa. Hän mielellänsä minun tuumaani ja kylän lapset kutsuttiin meille jumalanpalvelukseen. Aisakello sidottiin tuvan orteen, jolla soitettiin lapset sisälle. Tuoli nostettiin kolpitsalle ja sille levitettiin valkoinen huntu. Juho lauloi pöydänpäässä jonkun virren värssyn, jonka viimeistä säettä veisatessa minä nousin kolpitsalle (uuninrinnan penkille) ja aloin siinä saarnakirjasta lukea korkealla äänellä niinkuin kuulin papin tekevän. Tämä oli meidän perheestä jotain uutta ja ihmeellistä. Pian levisi tieto minun saarnataidostani naapuritaloihin ja hekin tulivat seuraavana sunnuntaina kuulemaan minun saarnaani.

Kun sittemmin saarnakirja vietiin pois, niin saarnailin minä ulkomuistista, mitä olin oppinut ja satuin muistamaan joko saarnakirjasta ”Huutavan äänestä” tahi muista kirjoista. Tämä oli aikaihmisistä vieläkin ihmeellisempää. He alkoivat kokoontua meille sunnuntai-iltapuolilla ja pyytää minua saarnaamaan ja naapurin Juhoa laulamaan, jonka me toimitimme kaikessa yksinkertaisuudessamme hartaudella. Vihdoin alkoi äitini pelätä kirkkoherran pahastuvan, kun saapi kuulla minun saarnailevan ja siksi äitini kielsi minua saarnaamasta. Äitini näet pelkäsi, että minua sakotettaisiin saarnaamisestani, niinkuin edellisinä aikoina

kerettiläisiä sakoitettiin väärän opin levittämisestä ja luvattomain kokousten pitämisestä, jolloin moni vähävarainen sai sakkonsa suorittaa vankeudella. Se oli syynä äitini kieltoon.

Kun naapurit saivat kuulla, ettei äitini anna minun saarnata, niin kokoontuivat he meille sillä aikaa kun äitini oli kirkossa ja pyysivät minua saarnaamaan, mutta minä kielsin jyrkästi. He koettivat selittää minulle, ettei äitini kieltö ollut oikea, sillä raamattu sanoo, että palavaa kynttilää ei saa kätkeä vakan alle ja että tulee enemmän kuulla Jumalaa kuin ihmisiä. Silloin karkkosi minulta kaikki epäily ja minä olin olevinani vakuutettu, että äitini on väärässä, kun hän kielsi minua saarnaamasta. Aloin siis saarnata. Välistä innostuin minä saarnatessani niin, että sanat tulivat aivan tulvimalla suustani. Saarnan loputtua antoivat kuulijat minulle rahaa, ken kopekan, ken kaksi, niin että eräänä pyhänä kun suuri joukko oli koolla, aina Ilmeen kappelista saakka, karttui minulle rahaa yli kahdenkymmenen kopekan. Eikä äitini enää kieltänyt minua saarnaamasta, kun naapurit hänet ylipuhuttelivat. — Vihdoin ennätti minun saarnaamishaluni kirkkoherran korville ja hän sanoi kerran isoisälleni, joka oli kylänvanhin: ”Te älkää antako sen lapsen saarnata, sillä se ei ole hyvä eikä terveellistä, kun lapsi saarnaa.” Nyt täytyi minun lakata saarnaamasta aikaihmisille. Mutta minun saarnaamisintoni oli niin suuri, etten voinut sitä vastustaa. Kun ei minun annettu saarnata aikuisille julkisesti, niin saarnailin minä salaisesti lapsille. Kesäiseen aikaan ajoimme lapset keppihevosillamme metsään ja siellä erään suuren kiven päällä pidimme me lapset jumalanpalvelusta kaikessa hartaudessa kenenkään häiritsemättä. Keskenämme teimme lupauksen, ettemme virka koko asiasta mitään kenellekään ja sen lupauksen me pidimmekin.

Seuraavana talvena kun minä kylänluvuissa näin papin kirjoittavan sulkapännällä, niin ajattelin heti, että minun piti oppia kirjoittamaan. Kotiin päästyäni otin minä sulan, vuolin sitä ja halkaisin pään niinkuin olin nähnyt papinkin tekevän. Otin sitten vettä pieneen puteliin, jota koetin mustata sekoittamalla siihen nokea. Mutta omatekoinen lääke ei juossut hyvästi, vaan pudota nölkähteli, miten vaan sattui eikä kirjoituksesta tullut mitään. Vihdoin otin hiilen ja aloin sillä kirjoittaa töherrellä tuvan seiniiin ja

oviin jonkinlaisia viippo-vaapposia. Isoisäni kielsi seiinä tarvelemästä ja lupasi laittaa minut kirjoituskouluun Varkuksen lautamiehen pojan Ollin luokse, joka oli itse käynyt kirjoituskoulua Ruokolahden kirkkoherran apulaisen Edvard Menanderin luona, kun muka isänsä tarvitsi lautamiehen virassa kirjoitusta, eikä sitä taitanut, niin kouluutti hän sentähden poikansa kirjoitusmieheksi. Pari viikkoa olin minä Ollin luona ja opin jo vähän kirjoittamaan jonkunlaisia "harakanvarpaita". Kesällä paimenessa käydessäni oli minulla taulunpalanen kerallani eväspussissani, johon kirjoittelin kirjoitusta Ollin tekemän aapisen mukaan.

Seuraavana syksynä laitettiin minut Rautjärven pappilan "nuorelle herralle", ylioppilas Magnus Fredrik Alopaeukselle (kuollut passitoim. Pietarissa) kirjoituskouluun. Siellä olin kuukauden päivät ja opin sillä ajalla joten kuten kirjoittamaan sekä laskemaan neljä ensimmäistä päätoimitusta täysillä luvuilla. — Noin virstan verran meidän kotoa. Aitjärven toisella puolella oli Ilmeen hovi ja siinä oli isäntänä everstiluutnantti Rafael Tawast, suomenmielinen herra. Hän kuultuaan minusta noudatti minut luokseen ja lainaili minulle kirjoja luettavaksi. Muiden kirjojen muassa sain minä luettavakseni Gottlundin "Otavan" molemmat osat, Lönnrotin "Mehiläisen" ja "Suomen suuriruhtinaanmaan nykyinen tilasto" ym. Erään kerran laittoi hoviherra noutamaan minua luokseen. Siellä oli paljon vieraita herroja. Muiden muassa oli siellä majuri Lagervall Parikkalasta. Hän luetti minua ja lahjoitti minulle toimittamansa kirjat "Judith" ja "Tuhkapöperö". Sitten alkoivat herrat kehoittaa minua menemään kouluun Viipuriin, kun minä muka heidän mielestään olin kovin hintura ja hento tekemään kovaa maantyyötä, niin arvelivat he, että vaikka oppisit ehkes senverran, jotta voisit päästä joko pitäjän koulumestariksi tai jahti- ja siltavoudiksi, ettet tarvitsisi noin henoilla jäntereillä tehdä raskasta maamiehen työtä, johon sinulla ei näy olevan kylliksi voimia. Tietysti olin hyvin iloinen tällaisesta ehdotuksesta ja kerroin sen vanhemmilleni ja isoisälleni. He lupasivat laittaa minut kouluun Viipuriin. Ainoastaan äitini oli vastaan. Hän nim. ei tahtonut laittaa ainoaa lastaan pois luotaan outoihin oloihin. Kumminkin jäi kouluun laittaminen sinä syksynä. Talven tultua tultiin minua noutamaan hovin hevosella Tawast-herran luokse. Sinne mentyäni pyysi herra minua Ilmeen

koulumestarin apulaiseksi vähäksi aikaa, kun kouluun oli karttunut niin paljon lapsia, ettei yksi opettaja ehtinyt niitä opettaa. Minä otin tarjouksen vastaan ja opetin kuukauden päivät ja sain palkakseni kymmenen kopekkaa päivässä.

Seuraavana vuonna sai asia toisen kääntein, kun isoisäni joulunaikana kuoli. Sitten ei enää voinut olla puhettakaan koulun käynnistä, kun talon pönkä oli kaatunut. Mutta Ilmeen eversti ei ollut niitä miehiä, jotka tuumansa jättävät kesken. Hän kehoitti vaan minua menemään kouluun. Minä kerroin hänelle kaikki meidän kotiasiat nim. että isoisäni oli kuollut ja minun isäni, joka oli hiljainen mies, ei ole isäntänä talossa, vaan taloa hallitsee isoäitini tahdosta Tuomas setäni, joka ei tahdo kustantaa minua kouluun. Tämän kuultuaan laittoi Tawast minut kotiini ja pyysi minun molemmat vanhempani tulemaan luokseen hoviin, johon he menivätkin. Mitä kaikkea hoviherra lienee heille puhunutkin, sitä en tiedä, vaan sieltä tultuaan äitini itki, otti minut syliinsä ja sanoi: "Nyt rakas lapseni täytyy meidän erota. Hovin herra oli meille kovin ankara ja lupasi laittaa sinut Viipuriin kouluun omalla kustannuksellaan ja käski sinun huomenna käydä hovissa ja lähteä matkaan." Isänikin oli kovin liikutetulla mielellä, mutta ei puhunut mitään.

Seuraavana päivänä menin minä hoviin, jossa Tawast-herra puheli minulle kouluun menosta ja lupasi pitää huolen minun toimeentulostani koulussa. Evääksi antoi hän minulle ruplan rahaa, kolme reikäleipää ja kymmenkunta hailia, sekä suosituskirjeen serkulleen, Viipurin läänin kirjuri Tawastille, joka asui Viipurissa omassa talossaan Keisarin kadun varrella. Isäni puolestaan antoi ainoat rahansa, joita oli noin puolen ruplan verran, sekä lainasi naapurilta ruplan vielä lisää ja antoi ne minulle. Tuomas setäni, jolla meidän talon rahat olivat, ei antanut äyriäkään. Äitini saattoi minua ja kantoi eväspussiani Miettälään asti. Siinä jätimme hellät jäähyväiset ja itkimme erotessamme.

Näin läksin minä ulos avaraan maailmaan 3 p. syyskuuta v. 1856 ja astuin eväspussi selässä pitkin maantietä. Laitilan kylässä Jääsken pitäjässä olin minä ensimmäisen yön, johon meiltä tulee lähes kolmekymmentä virstaa. Seuraavana aamuna olivat jalkani niin kovin kipeät, etten olisi mitenkään voinut kävellä, kun vanha kenkäni oli hangannut jalkani rikki. Minun täytyi siis ottaa kengät kainalooni

ja kävellä avojaloin Vuokselle asti. Lautassa sattui menevänginkuljettaja ja menevänsä tyhjillään Viipuriin, luvaten viedä minut kärryissään puolesta ruplasta. Minun oli pakko suostua tarjoukseen, kun jalkani olivat niin hellittyneet, etten voinut kävellä. Tiellä mennessä neuvoi mies tervehtimään jokaista vastaantulijaa, (nostamalla lakkia). Minä tein neuvon mukaan.

Illalla olivat jo lyhdyt palamassa, kun me saavuin kaupunkiin. Minä nostin lakkiani kaikille vastaantulijoille ja sanoin hyvää iltaa. Ihmiset nauroivat minulle ja kyytimieheni sanoi minulle: "Ei kaupungissa muita tervehditä kun tuttuja", ja niin minä jätin tervehtimiseni ja annoin olla hatun päässäni.

Suurella (Katarinan) kadulla erosin kyytimiehestäni ja maksoin kyytipalkan. Sitten kyselin minä Tawastin kartanoa ja minulle neuvottiin sen olevan kolmannella kadulla. Akkiä juolahti mieleeni hakea kirjakauppias Johannes Alftan, joka oli Ilmeen herran vävy ja jonka minä hyvin tunsin ja toivin häneltä saavani yökortteerin. Alftanin kartanon minä pian löysin, mutta herra ei ollut kotona. Piit neuvoivat minua menemään yöksi renkitupaan. Sen teinkin ja lepäsin siellä ensimmäisen yön Viipurissa rengin ja luteiden kanssa. Seuraavana aamuna menin Tawast-herran luokse ja annoin hänelle kirjeen, jonka luettuaan hän sanoi veljelleen: "Tässä on nyt se maisteri Häyhä, josta Ilmeen herra minulle kertoi." Minua harmitti ja hävetti moinen pilanteko, vaan ei auttanut mitään virkkaaminen. Kortteerin sain minä pesutuvassa, velvollisuudella kiilloittaa joka aamu herran saappaat ja kalossit, sekä lakaista kahdesti viikossa katuosa ja kartanoma. Minä sain asu yksin siinä.

Samana päivänä vei Tawast-herra minut Rahvaan kouluun, jota silloin pidettiin vanhassa gymnaasion kartanossa Ala- eli Karjakadun varrella. Koulun johtajana ja ensimmäisenä opettajana oli entinen ylioppilas Jaakko Innanen, toisena opettajana oli pastori Otto Vilhelm Segersvärd ja laulun opettajana oli Gustaf Saxbeck. Koulun kaitsijana ja johtokunnan esimiehenä oli lukion rehtori rovasti Carl Henrik Ståhlberg. Minut asetettiin toiselle osastolle kun osasin jo kirjoittaa ja laskea. Rahvaankoulussa olivat samat oppiaineet kuin kansakoulussa nykyään, paitsi voimistelua ja käsitöitä, mutta matematiikassa ehdimme me vauraam-

mat pojat lukea neljä ensimmäistä kirjaa ynnä viidennen määräykset Eukliden alkeista V. Kilpisen suomentaman oppikirjan mukaan sekä laskennossa numerolaskun kaikki sekä algebran alkeita. Myöskin luettiin ruotsia, kielen kielioppia J. V. Meurmannin oppikirjan mukaan kaksi tuntia viikossa. Uskonto ja matematiikka olivat mieliaineitani. Koulunkäyntini menestyi hyvin ja minä sain kiitettävät todistukset sekä ahkeruuteni palkinnoksi Lasten Suomettaren v. 1856.

Näinä aikoina alkoivat monet oppineet ja sivistyneet pitää huolta rahvaan sivistämisestä. Niiden joukossa oli Horttanan ja Korpelan hovin omistaja Viipurin pitäjässä Karl Alftan. Hän laittoi omalla kustannuksellaan alustalaistensa lapsille sunnuntaikoulun, jossa opetettiin sisälukua, uskontoa, kirjoitusta ja laskentoa sekä selitettiin päivän evankeliumi ja epistolatestit. Koulua pidettiin kuusi tuntia joka sunnuntai. Tähän kouluun opettajaksi hankki herra Alftan konrehtori N. G. Coranderin Viipurista, jota haettiin kaupungista joka sunnuntai-aamupuolella hovin hevosella sekä tuotiin takaisin kaupunkiin iltapuolella. Kun lapsia karttui tähän kouluun kovin paljon; niin pyysi Alftan Coranderia ottamaan apuopettajan kouluun. Corander, joka oli tullut minun tuntemaan, otti minut apulaisekseen Korpala—Horttanan sunnuntaikouluun ja maksoi minulle puolitoista ruplaa pyhältä sekä vapaan kyydin edestakaisin. Tämä tulo niin vähäinen kun se olikin, riitti minulle elatukseksi kouluajalla v. 1857. Ei siinä auttanut herkutteleminen. Venäjän sotamiesleipä ja hailit olivat minun jokapäiväisenä ravintonani. Tosin oli hovin herra käsenyt minun ottamaan serkultaan rahaa välttämättömiin tarpeisiin ja se minun täytyi tehdäkin, kun piti ostaa koulutarpeita ynnä joskus maitoa ja aniharvoin vähän lihaa ja voita, sekä laittaa jalkineita ym. vaatteita. Kotoa ei lähetty muuta kun yksi lampaankäpälä ja askillinen voita.

Kun minä joululomalla menin kotiin v. 1856 ja kävin Ilmeen herraa tervehtimässä ja näyttämässä hänelle luku-kaustodistuksen, niin hän antoi minulle ruplan rahaa ynnä koko joukon puolipitoisia vaatteitaan, joista räätäli laittoi minulle pitovaatteita. Kun minä sitten taasen kouluun lähtiessäni kävin hovissa jäähyväisillä, niin antoi hän minulle ruplan rahaa sekä kyydin Viipuriin hovin hevosella. Kun minä v. 1857 kesäluvalla kävin Ilmeen herraa tervehtimässä ja näyttämässä koulusta saamaani todistusta, antoi hän

minulle ruplan rahaa ja pyysi minua käymään joka pyhä opettamassa hovin alustalaisten lapsia sitä varten valmistetussa hovin kamarissa, johon herra oli varustanut koulu-terpeet, niinkuin penkit, pöydät, taulut ym. mitä sellaiseen kouluun tarvitsee. Mutta kun menin opettamaan ei siellä ollut ainoatakaan lasta. Joku pahanilkinen oli levittänyt sellaista valhetta hovin alustalaisille, että kaikki ne lapset, nim. pojat, jotka kouluun menevät, viedään sotamiehiksi suureksi tultuaan. Siitä syystä ei kukaan laittanut lapsiaan kouluun. Tästä kiivastui hovin herra ja laittoi kaikki palvelijansa kouluun. Näitä opetin minä joka sunnuntai kesälupa-ajan v. 1857 ja sain palkakseni 25 kopekkaa kolmen tunnin opetuksesta ynnä päivällisen ja kahvit. Viipuriin lähtiessäni antoi taas eversti minulle ruplan matkarahaa.

Kun minä syksyllä syyslukukauden lopetettua v. 1857 menin joululomalle kotiin, ilmoitettiin minulle, että minun pitää menemän hoviin heti paikalla, kun saavun kotiin, sillä hovin herra lähtee ulkomaille terveyttään etsimään ja tahtoo sitä ennen minua puhutella. Kun silloin oli jo melkein puoliyön aika ja minä olin kovin vilustunut ja matkasta väsynyt, niin lykkäsin menon seuraavaksi aamuksi, jolloin saavuin hoviin jo klo 7. Mutta herra olikin juuri kerinnyt lähtä, joten minä en enää koskaan saanut tavata tuota isällistä holhoojaani. Sillä hän palasi ulkomaanmatkaltaan vasta seuraavana vuonna syyskuussa 1858 sairaamana kun sinne lähtiessään. Samana syksynä marraskuussa kuoli hän, tuo jalo kansalainen ja hellä ihmisystävä. Vähää ennen kuolemaansa oli hän kaivannut minua ja kutsunut minua rakkaaksi pojakseen. Minä olin silloin Viipurissa koulussa, enkä tiennyt Tawastin kuolemasta ennenkuin perästä päin.

Kun minä 1858 alussa läksin kotituvalta kouluun, niin varustivat vanhempani minulle säkillisen evästä keralleni ja veivät sen kyytimieheni rekeen. Mutta Tuomas-setä tuli ja otti minulta eväät pois. Silloin minä itkin lähtiessäni, kun avittajani oli kaukana ulkomailla, eikä minulla ollut minkäänlaista tietoa toimeentulostani. Kumminkin menin Viipuriin. Siellä minulle ilmoitti kortteerini isäntä, että Ilmeen herra on maksanut kaikki, mitä minä olen häneltä ottanut ja pyysi hänen edelleen antamaan rahaa senverran, mitä minä välttämättömiin tarpeisiin tarvitsen. Tästä rauhoittui mieleni ja kiitin Jumalaa sydämestäni, että Hän

oli antanut minulle sellaisen holhoojan jotta minä voin jatkaa lukujani. Näin kului kevätlukukausi loppupuolilleen. Minä olin niin tarkasti kun toukka puun raossa, etten paljon kuluttaisi hyväntekijäni rahoja. Toukokuun alussa tarjosi rehtori Ahrenberg minulle opettajan paikan Tervajoki —Kiiskilän Rahvaankoulussa, jota kustansivat entisen kaupiaan rouva Krohn, Vapaaherran rouva Mendt, Everstin rouvat Mendt ja Rippas, kauppiaan rouva Seseman ja tohtorin leskirouva Örn, sekä neidit Mendt ja Seseman. Minä otin kiittollisuudella tarjouksen vastaan. Minua noudettiin joka lauantai puolenpäivän aikana sinne hevosella ja sunnuntai iltapuolella kyydittiin minut takaisin kaupunkiin. Lauantai-iltapuolella opetin minä kaksi tuntia ja sunnuntai-aamupuolella kolme tuntia. Siitä maksettiin minulle palkkaa kolme ruplaa kerralta. Muun ajan sain jatkaa lukujani kaupungissa.

Kevätlukukauden loputtua 1858 pyysi rehtori Ahrenberg, joka oli Ståhlbergin jälkeen tullut Viipurin Rahvaan koulun kaitsijaksi ja johtokunnan esimieheksi, minua kotiopettajaksi hänen ynnä muiden herrasväen lapsille Vainikan hoviin Viipurin pitäjässä. Minä suostuin siihen ja käytyäni kotona vanhempieni tervehtimässä, matkustin minä Vainikkaan, jossa Ahrenbergin lapset: Taatto (arkkitehti Joel Ahrenberg), Tatu (kauppias Johan Ahrenberg), Nipu (Gustafva) ja Piiju (Anna). Rehtori A:n perhe oli ensimmäinen Viipurissa, jossa lapsilla oli äidinkielenä suomi. Siksi heitä lapsena kutsuttiin suomalaisilla nimillä. Ne lapset, joita minä opetin, eivät ehkedes osanneetkaan ruotsia, paitsi Jaakko, joka jo vähän puhui ruotsia — sekä kamreeri Bachin pojat kuin myöskin hänen ottopoikansa Diedrih Blomberg. Näiden kanssa luin minä kolme tuntia jokaisena arkipäivänä. Lauantai-iltapäivänä ja sunnuntai-aamupuolella kävin opettamassa Tervajoen koulussa.

Tämä kesälupa aika oli ihanin aika minun elämässäni. Ei mitkään leipähuolet, eikä muut elämän murheet rasittaneet mieltäni. Talossa minua kohdeltiin perheen jäsenenä ja sain ynnä rehtorin herrasväen kanssa käydä tervehtimässä Krohnin herrasväkeä Tervajoella. Joka paikassa, paitsi Örnillä oli nuorta väkeä, joista jokainen äitinsä kielen ohella osasi Suomea. Meillä nuorilla oli siis Suomi seurakielenä. Vanhempi herrasväki puhui tavallisesti saksaa. Ruotsia ei kuulutt seurassa milloinkaan. Sillä aikaa kun

vanhempi herrasväki seurusteli sisällä oli meillä nuorilla omat leikkimme ja seuramme ulkona. Etenkin Kiiskilän suuren suuri puutarha oli meillä mieluisana huvipaikkana. Väliin kävimme me purjehtimassa, uimassa ja metsästä-mässä ym. urheilussa. Sydämellinen ystävyys, jossa ei vilppiä ollut, yhdisti meidät. Ylioppilaat Julius Krohn, hänen veljensä Leopold sekä vänrikki Rippas ynnä rehtori Ahrenbergin pojat, kaikki me olimme hyviä toveruksia. Myös Lövgrenin poikien kanssa, jotka aina välistä kävivät Vainikassa, tutustuin minä pian. Niistä oli paras minun mielestäni Viktor Lövgren. Julius Krohn antoi minulle monta tarpeellista neuvoa ja ohjausta koulun pidossa, lainakirjaston hoidossa ym. Minä taasen puolestani selittelin hänelle itä-Suomen murretta ja lausetapoja. Täten tulimme me herttaisimmiksi ystäviksi. Vielä yliopiston opettajana ollessaankin hän kävi minua tervehtimässä Viipurissa käydessään.

Syyskuun alussa kun koulut kaupungissa alkoivat, muutin minä Viipuriin ja menin kouluun. Tervajoella kävin minä niinkuin ennenkin koulua pitämässä lauantai-iltapuolella ja sunnuntai-aamupuolella. Näin kului syyslukukausi v. 1858 ja lukukauden loputtua ilmoitti johtaja Innanen minulle, ettei hän jouda minua eteenpäin opettamaan yksinään, kun toiset oppilaat eivät voi seurata minua, joten minun olisi parasta erota siitä koulusta ja jatkaa opintojani muissa kouluissa, jos vaan varat riittävät. Muuten olisi parasta muuttaa Tervajoelle asumaan, kun siellä on virka- paikka. Minulla itselläni oli halu mennä ruotsalaiseen ylä- alkeiskouluun ja sitä varten lueskelin minä rehtori Ahrenbergin johdolla kesälupa-aikana Vainikassa Bredovin Ihmiskunnan historiaa ruotsiksi. Mutta varojen puutteessa täytyi minun jättää kouluhommani ja muuttaa Tervajoelle asumaan. Siellä sitte muutettiin koulu jokapäiväiseksi ja minulle maksettiin vissi palkka sekä vapaa kortteeri ja valo koulukartanossa. — Oloni Tervajoella oli ikävin aika elämässäni sillä seudun asukkaat olivat sangen alhaisella sivistysasteella, jotka eivät muusta osanneet puhua kun rahdinvedosta, päivätöistä ym. jokapäiväisistä askareista. Pyhäaikoina oli juominki, kortinlyönnit ja tanssi tavallisen ajanviettona. Minä en tietysti voinut sellaisissa seuroissa viihtyä, vaan oleskelin itsekseni. Voimani mukaan koettelin muuttaa heidän mielipiteitään ja tapojaan, mutta

totuttu tapa ei hevillä häviä. Kuitenkin sain minä muutamia nuorukaisia tulemaan pyhäkouluun ja lauluharjoituksiin, joita pidin sunnuntai-iltana. Niille lainailin hyödyllisiä kirjoja luettavaksi. Sunnuntaievankeljumien selityksissä oli kuulijoita koulusalin täydeltä. Pitkinä talvi-iltoina koetelin minä edistää tietojani. Varsinkin halukkaasti lueskelin minä historiaa ja Murmannin: "Sedän opetuksia sielutieteessä".

Kun minä kokemuksistani tulin huomaamaan että koulun oppilaat, vaikka osasivatkin numeroilla laskea neljä päätoimitusta, eivät osanneet laskentoa käyttää miksikään hyödyksi elämässään, niin aloin minä kirjoitella käytännöllisiä laskuharjoituksia suurelle taululle, josta oppilaat kirjoittivat kukin vihkoihinsa ja niitä seuraavalla laskutunnilla laskevat. Ensin kirjoitettiin tällaiset esimerkit täysille, ja sittemmin sekä murto- että laatuluvuille. Nämä esimerkit aion minä painattaa, vaan aikomukseni varojen puutteessa pitkistyi vuosi vuodelta. Vihdoin huomasin ilokseni, että lehtori Bonsdorff antoi painosta kirjoittamaansa laskuharjoitukset. Täten jäivät minun kokoamani esimerkit unholaan. Niitä on vielä iso kasa todistuksena, että työtä sitä ollaan tehty.

Kesäaika kului minulta rattoisasti Tervajoella, kun entiset tuttavani muuttivat maalle asumaan. Silloin taasen oli hauska elämä. Vihdoin paisui kouluni niin suureksi Tervajoella, että piti ottaa apuopettaja, joka ohjaili pienempiä lapsia sisäluvussa ja kirjoituksessa.

Kun Viipurin kaupungissa ei ollut muita suomalaisia kouluja, kun ainoastaan rahvaan koulu, niin karttui tähän kouluun niin paljon oppilaita, jotteivät kaksi opettajaa ehtineet niitä opettaa. Siitä syystä ehdotteli koulun johtokunta kaupungin hallitukselle, että kouluun otettaisiin kolmas opettaja. Siihen suostuikin kaupungin hallitus ja valtuutti koulun johtokunnan ottamaan kolmannen opettajan Rahvaan kouluun, kahden sadan ruplan vuosipalkalla. Sitäpaitsi määrättiin opettajalle vapaa kortteri ja polttopuut. Koulun entisten opettajain Innasen ja Segersvärdin ehdotuksesta ja rehtori Ahrenbergin puoltolauseella päätti koulun johtokunta kutsua minut kolmanneksi opettajaksi.

Niin muodoin tulin minä opettajaksi Viipurin kaupungin Rahvaan kouluun v. 1861 syksyllä. Sijaisekseni Tervajoelle

otettiin ylioppilas Vaman. Asuntoni sain minä nk. vanhassa kymnasin kartanossa. Se kun oli liian iso yhden miehen kortteriksi, niin otin minä asuntotoverikseni Johanneksen kirkkoherran pojat Taavi ja Gabriel Halin (Hahl), jotka kävivät kymnaasikoulua. Näiltä, varsinkin Taavilta sain minä enemmän oppia nuottitieteessä. Sitten oli minulla asuinkumppanina pastori Malinen, jolta minä sain oppia monessa aineessa, varsinkin uskonnessa.

Kun sitten Viipurin sunnuntai- ja iltakoulun valmistelevalle osastolle tuli niin suureksi, että siihen tarvittiin toinen opettaja, niin otettiin minut siihen virkaan v. 1863, jossa minä opetin kolme tuntia sunnuntai- ja kaksi tuntia keski- viikko- sekä lauantai-iltapuolella. Kun sitten sama koulu v. 1886 muuttui käsityöläiskouluksi, jäin minä siihen edelleen opettajaksi v.teen 1889 asti.

Kun pastori J. V. Murmanin poismuuton kautta jäi rouva Julia Krohnin tyttökoulun uskonnon opettajan virka avonaiseksi v. 1863, niin annettiin sekin toimi minulle, jota minä pidin vuoteen 1869. Opetusta oli siinä kaksi tuntia viikossa. Vuodesta 1864 olen minä ollut jäsenenä Viipurin Kirjallisuusseurassa.

Kun rouva Krohnin koulu oli ainoa suomalainen tyttökoulu Viipurissa, niin tulvasi siihen enempi oppilaita, kun voitiin vastaan ottaa. Siitä syystä perustivat asiaa harrastavat naiset Rouvasväen yhtiön ja laittoivat ns. köyhäin tyttökoulun, jossa oli johtajatar ja kaupungin nuoria neitiä opettajattarina. Minulle tarjottiin siinäkin koulussa uskonnon opettajan toimi, jota minä pidin palkatta kaksi lukukautta, nim. syyslukukauden 1867 ja kevätlukukauden 1868 kaksi tuntia viikossa. — Nälkävuosina 1867—1868 kun kulkulaiskansaa keräytyi suuret joukot Viipuriin, laittoivat armeliaat ihmiset näille nälkään nääntyville ihmisparoilta Työhuoneen, jota pidettiin ensin yksityishuoneessa syksyllä 1867, ja sitten kaupungin pakkahuoneessa talvella 1868. Siinä annettiin työtä ja ruokaa puutteen alaisille miehille, naisille ja lapsille. Minua pyydettiin siihenkin laitokseen uskonnon opettajaksi ja minä opetin keskiviikko- ja lauantai-iltapuolilla klo 3—5, sekä sunnuntai-aamupuolilla. Ensin selitin ja sitten kyselin päivän tekstin, sekä pidin rukoukset.

Milloinkaan tätä ennen en tuntenut todellista väsymystä, mutta tällä ajalla olin minä melkein joka ilta aivan väsyksissä ylenpalttisesta työstä. Lopulla lukukautta v. 1868 olin

minä niin heikko, että tahdoin oikein nääntyä, sillä nuo 46 opetustuntia viikossa, jota minulla tähän tähän aikaan oli, uuvuttivat minut niin, että töin tuskin voin sitä työtaakkaa kestää. Sen suloisemmalta tuntui kesälupa.

V. 1872, kun Viipurin kaupungin Rahvaan koulu muutettiin kansakouluksi, ehdottelivat minun entiset opettajani ja virkatoverini Innanen ja Segersvärd, että minä paremmin kyetäkseni olemaan opettajana kansakoulussa menisin Jyväskylän kansakouluopettajaseminaariin oppimaan uudempiäaikaisia opetustapoja. Sen minä teinkin ja pyysin ja sain vuodeksi virkavapautta. Kumminkaan en perheolojen vuoksi voinut syyslukukautena mennä Jyväskylään, mutta kevätlukukauden alussa saavuin minä sinne ja ilmoitin itseni ja asiani Seminaarin johtaja Leinbergille. Siellä minä tutkin opetustapoja sekä seminaarissa että mallikoulussa. Väliaikoina lueskelin minä ahkerasti kasvatusta- ja opetusoppia, sekä fysiikkaa ja kemiaa. Lukukauden lopussa antoi herra Leinberg minulle todistuksen, jossa hän kiitoksella mainitsi minun ahkeruuttani.

Kun minä syksyllä v. 1873 palasin Viipuriin, olivat siellä jo koulut toisella kannalla. Kansakoulun johtokunnan ehdotuksesta otettiin minut opettajaksi yläpoikakansakouluun, jossa minä olin opettajana ja luokan johtajana vuoteen 1889.

V. 1883 annettiin minulle Viipurin kaupungin Lukusalin hoitajan virka, jota minä toimitin vuoteen 1889.

Vuodesta 1881—1889 olin minä jäsenenä Viipurin kaupungin uuden kirkon rakennustoimikunnassa.

V. 1886—1887 olin minä ensin jäsenenä, sittemmin varaja vihdoin esimiehenä Viipurin kansallisseurassa.

V. 1887 ehdottelin minä Viipurin Kansallisseurassa, että tännekin perustettaisiin Kansallismuseo. Seura hyväksyi minun ehdotukseni niin, että jo samassa kokouksessa valittiin väliaikainen toimikunta, jonka tuli ryhtyä alustaviin toimiin ja laatia sääntöehdotus museolle ja Seuran ne tarkastettua ja hyväksytyä hakea niille vahvistus. Tähän toimikuntaan muiden muassa valitsi Kirjallisuusseura minutkin. Me teimme käskyn mukaan ja nyt on kansallismuseo Viipurissa. Myös olen minä keräillyt vanhoja esineitä tähän museoon Rautjärveltä, Ilmeeltä, Hiitolasta ja Ruokolahdelta. Vieläkin olen museon esimiehenä tällä paikkakunnalla.

Kun minulla viitenä viimeisenä vuonna oli 50 virkatuntia viikossa, nim. kansakoulussa 30, käsityöläiskoulussa 7 ja Lukusalissa 13 (Lukusalissa oli minulla tosin useampiakin tunteja, mutta minä pidin siellä apulaisia sillä aikaa kun itse olin käsityöläiskoulussa). Siihen vielä päälle päälliseksi monet muut toimet, niin väsyin minä vihdoin sekä sielun että ruumiin puolesta sen ylenmääräisen työtaakan alle, niin että olin pakotettu pyytämään ensin virkavapautta ja sittemmin virkaeroa. Monien toimieni ja palveluksieni tähden, sekä lääkärin antaman kivuloisuustodistuksen nojalla, annettiin minulle virkaero syysk. 1 päivänä v. 1889 ja täysi eläke Suomen valtiolta.

Sen ohessa Viipurin kaupunki, jonka hyväksi minä olin voimani ja terveyteni uhrannut, antaa minulle vuosittain 200 markan ylimääräisen eläkkeen. Myös Eelis Holmin kassasta saan minä lisäeläkettä 120 markkaa vuodessa.